

OSMANLILARIN HABEŞİSTAN SİYASETİ *

1554 - 1560

Cengiz Orhonlu

Osmanlı imparatorluğunun güney siyasetinin en önemli safhalarından biri de Habeşistan üzerine yapılmış olan fetih ve bunun sonucunda orada yeni bir eyâletin teşkili olmuştur. Bu iktisadi gerçeklerin zorladığı bir harekettir.

XVI. yüzyıl tarihi, Avrupa ve Osmanlı ülkeleri için büyük değişikliklerin devamlı oluşu içinde geçmiştir. Bu değişikliklerin en dikkati çeken iktisadî sahada vukubulanıdır. XVI. yüzyıl ortalarına doğru Avrupa ve dünya piyasasında bir kıymetli maden buhranı başladı. Piyasada altının, gümüşün yerini alması ile buhran had bir safhaya girdi. Bundan dolayı bir kıymetli maden arama faaliyetine girildi. 1503 yılından itibaren muntazam olarak Avrupa piyasasına intikal eden kıymetli madenler, 1551-1560 arasında en yüksek seviyesini bulmuştu¹. Böyle olmakla beraber, buhran 1550 yılında yâni XVI. yüz yıl ortalarında kendini hissettirdi. Bundan dolayı yeni altın kaynaklarının aranması ve eskilerinin yeniden gözden geçirilmesi hususundaki büyük faaliyet esas bu zamanda başlar. Amerikan kaynaklarını ellerinde tutan ispanyollara karşı portekizliler, Afrika'da bu gaye için özel sefer heyetleri teşkil et-

* Bu yazıda kullanılan kısaltmalar :

MD *Divân-ı Humâyûn Mühimme defterleri.*

KK *Divân-ı Humâyûn Ruas defterleri, Kâmil Kepeci tasnifi defterleri.*

AY Kutbeddia Mekki, *Berku'l-Yemanî fî Fıthl'l-'Osmanî, Ahbârü'l-Yemânî*, isimle Âli adlı zatın yaptığı ilâveli tercüme, Hamidiye ktp., nu. 886.

Alvares *The Prester John of the Indies, being the narrative of the portuguese Embassy to Ethiopia in 1520 written by Father Francisco Alvares*, trans. Lord Stanley of Alderley (1881), revised and edited by C.F. Beckingham and G. W. B. Huntingferd, Cambridge, at the University Press 1961.

¹ Earl J. Hamilton, *American Treasure and the Price Revolution in Spain, 1501-1550*, Harward University Press 1934, s. 84.

tiler. Ancak bu hususla ilgili ingilizler gibi daha başka milletlerde vardı. Avrupa'da, Fransa, Bohemya ve Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Buğdan ve Erdel'de nehir yatakları boyunca altına tesadüf edilirdi. 1550 de hissedilen kıymetli maden buhranı, altın bolluğu devresinde yaşarken birden gümüş bolluğu devresine girilmesi ve altının piyasadan çekilerek çok yüksek fiyatlara fırlamasıdır. Bu iktisadi bir buhran ve sıkıntının belirtileridir². Bu devirde Osmanlı imparatorluğundaki para hareketleri de büyük ölçüde aynı tesir altında kalarak, bu imparatorluktaki iktisadî kıymetler altüst olmuştur. Kıymetli maden buhranı, XVI. yüzyıl ortalarında başlamakla beraber, buna âmil olan Amerikan altın ve gümüşünün Osmanlı imparatorluğuna intikal tarihi kati olarak belli değildir. Bununla beraber Nahcivan seferi (1552-53) arifesinde ve sefer sırasında bu hususda konan yasaklar buna dair bir istidlâlde bulunmayı icab ettirir. Bu tarihlerde, Erzurum, Bursa, Batum beylerbeyilerine gönderilen hükümlerde gümüş ve altından imal edilen her türlü metanın harice sevki yasaklanmıştır. Bu yasaklar 1555 Amasya sulhüne kadar devam etti³. İşte bu buhranı ortadan kaldırmak için, Osmanlı devlet adamlarının, ulaşabilecekleri kıymetli maden kaynaklarına el attıkları görülmektedir. 1552 de Cezayir beylerbeyi bulunan Salih Paşa'nın yaptığı askerî harekât bu mahiyette, altın kaynaklarının ele geçirilmesi için bir tecrübe mahiyetinde idi⁴. Bu sefer sonucunda 15 deve yükü altın tozu elde edilmişti⁵. 1551 yılında vukubulmuş olan Trablusgarb'ın fethi olayı, bu arama siyasetini diğer cepheden tamamlayan bir harekettir⁶. Zaman zaman Afrika'da kervanlarla Mısır'a gelen emtia arasında Sudan'ın dağlık olan bölgelerinden getirilmiş altın da vardı.

Osmanlıları Habeşistan'a iten âmiller şüphesiz yalnız altın mes'alesi değildi. Diğer bir âmil de, doğu ticareti tekeli mes'alesi

² Frank C. Spooner, *L' Economie Mondiale et les Frappes Monétaires en France, 1493-1680*, Paris 1956, s. 26-27, 29, 56. Bu eseri bana haber veren ve istifade etmemi sağlayan Dr. Halil Sahillioğlu'na teşekkür ederim.

³ Şehzade Bâyezid vak'asında yasaklar yeniden kondu (Halil Sahillioğlu, *Kuruluşun XVII. asrın sonlarına kadar Osmanlı para tarihi üzerinde bir deneme*, İstanbul 1958, s. 191, 192 "basılmış doktora tezi").

⁴ Frank C. Spooner, *Aynı eser*, s. 26; Salih Paşa'nın seferi için bk. Aziz Sami İlter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936, c. I, s. 128.

⁵ J. Morgan, *A History of Algier*, London 1731, s. 373.

⁶ Aziz Sami İlter, *Aynı eser*, c. I, s. 194-193.

idi. Hint denizinde Portekiz üstünlüğünü kırmak için Osmanlılar Piri Reis ve Seydi Ali Reis idaresinde filolar sevk etmişler, fakat ümit ettikleri başarıya, açık deniz tipi gemilere sahip olmadıklarından dolayı ulaşamamışlardı. Osmanlılar bu durumu telâfi etmek için, Habeşistan'ı hedef olarak seçmişlerdi. Bu seçiliş rastgele değildi. Kızıl-deniz ve Hind denizinde sahilleri olan bu ülkeyi ele geçiren devlet, Doğu Afrika sahilleri ile Hindistan arasında sahiller boyunca cereyan eden doğu ticaretine ciddi müdahalelerde bulunabilir ve bu ticarete tamamen hakim olabilirdi. Böyle bir gayeye de matuf olan hareket, 1554-1555 yılında başlamıştır.

A. Özdemir Paşa

Hareket ile ilgili mes'ul şahıs Özdemir Paşa'dır⁷. Yemen'de Beylerbeyi bulunan Özdemir Paşa, bu yerden 1554 Nisan (evâsıt-ı Cumâde'l-ulâ 961) ayında azledilmiştir⁸. San'a şehrinden ayrıldığı

⁷ Özdemir Paşa aslen çerkes kölemenlerindenir. Mısır'ın Osmanlı idaresine geçmesi ile beraber o da Osmanlı hizmetine girdi. İlk görevine günde 28 akça geliri olan gönüllü gediği mensubu sıfatı ile başladı (Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr, Nur-ı Osmaniye* ktb., nu. 3409, s. 128 a). Hadım Süleyman Paşa'nın Hind seferine katıldı. Bu sefere iştiraki sırasında hoş ve babayiğit tavırları ile dikkati çekti. Gemiye binerken atından ayrılmak istememesi, donanma nizâmına aykırı olmakla beraber, bu suretle Hadım Süleyman Paşa'nın dikkatini çekmeyi başardı, ve istediği gibi atı ile sefere iştirak etme müsaadesini aldı. Bu şekilde serdâr'ın ilgisini çeken Özdemir, sefer sırasında gösterdiği kahramanlıklarla onun takdirini kazandı. Seferden dönüşte kul kethüdası, az sonra da sancak beyi oldu (Mustafa Âli, *Aynı eser*, s. 128 a; Peçuylu İbrahim, *Tarih*, İstanbul 1283, c. I, s. 32). Özdemir Bey Mısır'ın güney ve Kızıl-deniz sahiliindeki bazı yerleri, Osmanlı hakimiyeti altına alan kimse olarak da dikkati çekmektedir (Buaun için bk. Cengiz Orhonlu, *XVI. asrın ilk yarısında Kızıl-deniz sahillerinde Osmanlılar*, *Tarih Dergisi*, sayı 16 (İst. 1962), s. 16-17). Daha sonra Yemen'de çıkan isyan ile yıllarca süren mücadele sırasında önemli işler görmüş, bunun sonucunda rütbesi yükseltilmiştir. Yemen'de San'a kalesinin fethi onun en büyük başarılarından biridir (Bk. Seyyid Lokman, *Zübde't-Tevarih, Türk-İslâm eserleri müzesi* nu. 1973, s. 70 b-71 a. Bu eserde, Özdemir Paşa ve Habeşistan ile ilgili kayıtları bana haber veren arkadaşım Dr. Bekir Kütükoğlu'na teşekkür ederim). 1547 yılında henüz paşa ünvanına sahip değildi (Topkapı Sarayı arşivi, nu. E. 8342). Yukarıda kaydedilmiş olan başarısından sonra, o zaman iki beylerbeyilik halinde idare edilen Yemen'de, Özdemir San'a'da beylerbeyilik yapmıştır, diğer beylerbeyilik Taaz idi (Raşid, *Tarih-i Yemen ve San'a*, İstanbul 1281, c. I, s. 104). 1554 yılına kadar kısa fâsülalar hariç görevi başında bulunmuştur (MD, I, s. 197).

⁸ Seyyid Lokman, *Aynı eser*, s. 73 a.

tarihte aynı yılın Kasım ayıdır. Buradan derhal Mısır'a gittiği tahmin edilebilir⁹. Zira Mısır'da bir evi olduğu ve ailesinin orada oturduğu bilinmektedir¹⁰. Bir müddet sonra, hükûmetin daveti üzerine Mısır'dan İstanbul'a gitmiştir¹¹. İstanbul'da önemli devlet adamları ile temas kurmağa muvaffak olan Özdemiş Paşa, devrin büyük hükümdarı Sultan Süleyman'ın ilgisini çekmeği başarmıştır. Bunun sonucunda huzura kabul edildiği gibi, hükümdarın taşra bahçelerini gezmeğe çıkışında bir kaç defa ona refakat etmişti. Bu gezintilerde hükümdara Mısır, Yemen, Habeş ve diğer ülkeler hakkında çeşitli bilgiler vermişti; özellikle bu ülkelerin Mısır'a olan mesafeleri, Mekke ve Medine'ye yakınlıkları, Kızıl-deniz ve bu denizin

⁹ Güneyden Mısır'a gitmek için takip edilen yol, gemi ile Sevakin'e gelip oradan kara yolunu izliyerek gitmektir. Bu takip edilen yol, deve kervanları ve nehir yolu üzere iki surette mümkün olmaktadır (Alvares, c. I, s. 144; AY, s. 56 a). Burada daha ziyade süratli gitmek imkânından dolayı Nil nehri yolunun tercih edildiği tahmin edilebilir. Zira normal zamanlarda Nil nehri kara yolundan daha süratli idi. Nil nehrinde gemi işletme her devirde geniş bir topluluğu ilgilendiren meslek idi (Edward William Lane, *The Manners and customs of the modern Egyptians*, London 1954, s. 337 "Everyman Library"). Ancak bu nehir yolunda nakliyat boylu boyunca yapılamamaktadır. Şellâleler bunun için yer yer bir engel teşkil etmektedirler. Şellâle bölgesine gelince yükler karadan nakledilmektedir. Asvan şellâlelerin başlangıcıdır. Mavi Nil'de Ruseyres şellâlesine kadar, Beyaz Nil'de Fule şellâlesine kadar seyrüsefere müsaittir. Beyaz Nil yıl sonuna kadar, Mavi Nil ise yalnız feyezân zamanı nakliyat için elverişlidirler (Mehmed Mihri, *Sudan Segahat-nâmesi*, İst. 1323, s. 179-180; Ayrıca bk. *Anglo-Egyptian Sudan*, London 1920, s. 70-77). Bugün de Nil üzerinde yapılan nakliyatla kullanılan bir kısım araçlar asırlar boyunca kullanılanların aynıdır (bk. John M. Goddard, *Kayaks down the Nile, The National Geographic Magazine*, CVII (Mayıs 1955), s. 722, 729; buharlı gemi nakliyatı için bk. *Anglo-Egyptian Sudan*, s. 77-80).

¹⁰ Özdemiş'in henüz sancak beyi iken 3 Eylül 1547 de San'a'dan yazdığı bir tahriratta, o sırada yapmak zorunda olduğu görevden afvı için yaşının ilerlediğini ileri sürerek, Mısır'da olan evi ve ailesine gitmek hususunda beslediği ihtiyaki ifade ediyor (Topkapı Sarayı Arşivi, nu. E. 8342). Özdemiş Paşa, nesibi Hazret-i Abbas'a kadar varan bir ailenin kızı ile evlenmiş ve bu evlilikten ileride halefi olacak Osman adlı oğlu ile Hüma adlı kızı olmuştu (Mustafa Âli, *Aynı eser*, s.128 b; Peçuyulu İbrahim, *Aynı eser*, c. I, s. 33). Bazı arşiv vesikalarında tesadüf ettiğimiz, İskenderiye kalesinde görevli Özdemiş oğlu Mahmud adlı şahıs (MD, XIV, s. 1114, hüküm nu. 1638: 13 Şevval 978), bize Özdemiş Paşa'nın diğer bir oğlu olabileceğini hissettirir isede, bu hususta elimizde başka delil yoktur.

¹¹ AY, s. 56 b.

coğrafi durumu; bu ülkelerde-özellikle Habeşistan'da-yaşayan halkın mensup oldukları din hakkında kendisine tevcih edilmiş muhtelif soruları cevaplandırıp o taraflar hakkında bildiği herşeyi bütün açıklığı ile nakletmişti¹². Onun vermiş olduğu bu izahattan hükûmetin, güneyde girişeceği askeri harekât için onu serdar seçtiği, ve hükümdarın da bizzat görerek, büyük masraflara yol açacak olan müstakbel harekâtın kumandanı hakkında mutmain olmak, aynı zamanda güney ülkeleri ve o yerlerdeki son siyasi durum hakkında aydınlanmak istediği anlaşılmaktadır. Bu görüşmelerden memnun kalan Sultan Süleyman onu tekrar görmek arzusunu izhar etti. Daha sonra muhtelif kademelerde yapılan istişare sonucunda Habeşistan üzerine bir sefer yapılmasına karar verildi. Osmanlı tarihleri Özdemiş Paşa'ya Habeş seraskerliği'nin bu karardan sonra verildiğini kaydetmektedirler¹³. Yapılacak askeri harekât için gerekli kuvvetler tahsis edildi. İlk olarak 1000 aded tüfenkçi yazılması emredildi; 3000 Mısır askeri ile birlikte her türlü harp levazımatı ve cephanesinin Mısır'dan temin edilecekti¹⁴.

Özdemiş Paşa 1554-55 de Mısır'a hareket ederek orada sefer hazırlığı ile meşgul olmağa başladı. Ancak asker temini hususunda bazı güçlükler baş gösterdi. Zira, kâğıt üzerinde tespit edilmiş olan askerleri temin etmek mümkün olamıyordu. Gönüllü usûlü ile toplanması düşünülmüş olan bu kuvvete katılma davetine, fikrine müracaat edilen askerler, Habeşistan'ın uzak ve kendileri için de bilinmiyen bir ülke olması sebebi ile isteksiz ve mütereddid davranmakta idiler. Özdemiş Paşa askeri harekâtı nehir ve kara yolundan olmak üzere yönetmek kararında idi¹⁵.

B. Birinci teşebbüs

Özdemiş Paşa nihayet büyük güçlükler sonunda tespit edil-

¹² Seyyid Lokman, *Aynı eser*, yp. 73 a: *Rüstem Paşa Tarihi*, Üniversite kütüphanesi, nu. 2438, yp. 285 a.

¹³ AY, s. 57 a; Seyyid Lokman (*Aynı eser*, yp. 73 a) Özdemiş Paşa'nın Yemen'de San'a'daki görevinden azledildikten sonra İstanbul'a gelerek Habeş beylerbeyi tayin edildiğini kaydetmektedir. Bu husus *Rüstem Paşa Tarihi*'nde de aynı şekilde kaydedilmiştir (yp. 235 a).

¹⁴ AY, s. 57 a.

¹⁵ AY, s. 57 a-b.

miş olan kuvvetleri derleyebildi. Harekâta 1555 yılı ortalarında başlanabildi. Kuvvetler Mısır'dan kara ve Nil nehri vasıtası ile güneye inmeğe başladı. Karadan giden kuvvetler atlı idiler. Fakat bu şekilde Habeş topraklarına ulaşmak imkânsız idi. Zira, gidilecek mesâfe uzun olup, mevcut tabiat şartları ve arazi durumu bu harekâtın başarıya ulaşması için elverişli değildi. Nitekim bu kuvvetler ancak bir noktaya kadar ilerliyebildi. Ulaşabildikleri en son merhale Said vilâyetinde Şallal adlı bir mevkidir. Burada asker arasında bir anlaşmazlık çıktı. Özdemir Paşa askerler arasında disiplini temin etmekte güçlüğü uğradı. Emri altındaki askerlerin kendine karşı geldiklerini görünce, bu şekilde daha ileri gitmenin imkânsızlığını anladı. Zira, esas varılacak yere daha hayli mesafe olmasına rağmen, harekât, günlerce sürmüş ve büyük sıkıntı çekilmişti. Bunun üzerine Özdemir Paşa geri dönmeye mecbur oldu ve durumu bir raporla merkeze aksettirdi¹⁶.

Başarısızlık takip edilecek yolun yanlış seçilmesinden ileri gelmişti. Halbuki Kızıl-deniz üzerinden yapılacak bir çıkarma hedefe daha kolay yaklaşmayı mümkün kılabilirdi. Bu düşünce ve mütalâa, bunu takiben yapılan askeri harekâta tatbik edildi. Böyle bir askerî çıkarma için en uygun yer Kızıl-deniz sahilindeki Sevâkin limanı idi¹⁷. Bu seferki askerî harekâta evvelkinden edinilen tecrübe ve bilgi ile bir çok noksanların tamamlandığı görülmektedir. Askerî harekâta bu sefer fiilî olarak bir eyâlet kadrosu teşkil edildikten sonra başlanmıştı. Bunun diğer safhası Sevâkin'e denizden asker çıkarmak olmuştu. Seyyid Lokman'a¹⁸ göre Özdemir Paşa

¹⁶ Seyyid Lokman, *Aynı eser*, yp. 73 b; *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 235 a.

¹⁷ Sevâkin limanı Mısır'ın fethi ile beraber Osmanlı hâkimiyeti altına girmişti. Mısır'dan gümrük hasılatını tahsil etmek için her yıl bir memur, aynı zamanda diğer bir memur da o tarafın emniyet ve asayişini için gönderilmekte idi (Cengiz Orhonlu, *Aynı eser*, s. 8, not 41; AY, s. 56 b). Leo Africanus (*History and Description of Africa*, Newyork c. I, s. 27, 86), burada oturan hükümet temsilcisini yanlış olarak Habeşistan valisi olarak kaydedilmektedir; ona göre bu zatın emrinde 3000 kadar asker vardı. Bu liman, Habeş harekâtı başlamadan önce oradaki idari işlere seyyâliyet vermek endişesi ile bir sancak merkezi olmuştu. Sevâkin sancağı tevehhine dâir olan hüküm şudur: "*Sevâkin sancağı inâyet olunan 'Abdülbaki'ye Cidde-i ma'mûre begi olanlara verildiği üzere cerâge ve 'alîk verüle deyü hükm-i şerif bayuruldu, 7 Cemâziyü'l-evvel sene 961=10 Nisan 1554* (KK, nu. 211, s. 78).

¹⁸ *Aynı eser*, yp. 73 b.

ilk teşebbüsten sonra Mısır'a oradan da İstanbul'a gitti. Aynı husus *Rüstem Paşa Tarihi*'nde de¹⁹ bulunmakla beraber resmî vesikalarda buna ait bir kayıt görülmemiştir. Bu görüşme, daha doğrusu muhabere sonucunda beyân edilen fikirlerden, bu işin Mısır'dan yönetilemeyeceği anlaşıldığından, merkezi Sevâkin olan bir Habeş beylerbeyiliğinin teşkil edilmesi uygun görüldü. Evvelki yıllarda âmiller vasıtası ile idare edilen Sevâkin limanı 1554 de Mısır'a bağlı bir sancak olarak idare edilmeğe başlanmıştı²⁰. Bu sefer Sevâkin, Mısır'dan ayrı olarak yeni teşkil edilecek bir eyâletin merkezi olacaktır.

C. Habeş Beylerbeyiliği'nin tesis edilişi

Habeş Beylerbeyiliği resmen 6 Temmuz 1555 (15 Şa'ban 962) de tesis edilmiştir²¹. Özdemir Paşa, gene bin bir türlü müşkilât içinde tâyin edilen 3000 kadar askeri, her türlü cephane, mühimmat ve zahiresi ile birlikte Süveyş'den Sevâkin limanına nakletti. Buraya, yeni açılacak ülkeler için savaşmak üzere gelen askerin mevacibi, Mısır vilâyeti hazinesinden verilecekti²². Özdemir Paşa'ya beylerbeyilik tahsisatı olarak 14 defa yüz bin akça -1.400.000-sâlyâne olarak gene Mısır hazinesinden verilmesi kararlaştırıldı²³. Bu mikdarın kâfi gelmeyeceği takdir edilerek buna ek olarak, o zaman Yemen'e tâbi olan, Masavva limanının tam karşısında bulunan, Dahlak adası idari bakımdan Habeş beylerbeyiliğine bağlandı gibi, günde 9 kese hasılatı olan geliri de beylerbeyilik tahsisatı arasına alındı²⁴.

Eyâlet teşkilâtında bulunması lâzım gelen diğer bir unsur da kadılık ve teşkilâtı idi. Bu ülkelerde, özellikle sahilde yerleşmiş ve yayılmış bulunan müslümanların bulunduğu yerlerde, islâmiyet

¹⁹ *Rüstem Paşa Tarihi*, yp. 286b.

²⁰ bk. not 17.

²¹ "*Özdemür Paşa'ya vilâyet-i Habeş on dört kere yüz binle emr olunmağın Sevâkin'i müşârünileghe ta'yin edüp zabt etdüresüz deyü bayuruldu, Sevâkin on beş kisedür. 15 Şa'ban sene 962*" (KK, nu. 213, s. 212).

²² KK, nu. 214, s. 15 "15 Muharrem 963".

²³ KK, nu. 213, s. 212. Bk. not 21.

²⁴ "*Vilâyet-i Yemen'e tâbi dokuz kese yazar Dahlak dahi müşârünileghe ta'yin olunmuşdur mu'arız olmağın müşârünileghe tarafından zabt etdüresün deyü Yemen Beglerbegisü Mustafa Beg'e hükm-i şerif verildi. 15 Şa'ban sene 962*" (KK, nu. 213, s. 212).

ve dolayısı ile islâm hukuku revaçta olduğundan, her yerde kadı veya bir kısmı kabile şeyhi olan kimseler, hem idareci ve hem de adaleti temin eden organlar olarak faaliyette bulunmakta idiler. Fakat Osmanlı imparatorluğu gibi teşkilâtlı bir devlet nizamında, bir yere kadı tayini, o yerde devletin kanun ve nizamının, daha doğrusu hukuk ve devlet anlayışının hüküm sürmekte olduğu anlamındadır. Habeş eyâletinde kadı olarak tayin edilen kimse Abdülvehhab isimli bir zattır. Mısırlı olduğu tahmin edilen bu zatın kadılığa tayin tarihi 30 Kasım 1555 (15 Muharrem 963) dir²⁵. Abdülvehhab Efendi'nin kadılığa tayin edilmesi, onun bu ülkelerin ahvaline vakıf olmasından dolayı olmuştur. Daha sonraki yıllarda Habeş eyâletinin merkezi güneye kaydırıldığı halde, kadılık Sevâkinde kalmıştır²⁶. Vilâyetin mâli mes'eleleri ile ilgili memur olarak bir nâzır-ı emvâl tayin edilmiştir. Bâzı vesikalarda defterdarın müradifi olarak kullanılan bu kelime, ayrı bir memuriyet intibaini vermektedir; bu ülkeye sevk edilmiş olan askerın parasını ve türlü sarfiyatı kontrol edecek olan nâzır-ı emvâl'in fonksiyonu elbette bir defterdardan farklı olacaktır. Habeş vilâyetinin teşekkül ettiği topraklar tespit edilip aşağı yukarı bir sınırı tespit edildikten ve buraya bağlı halkın vergi bakımından sınıflandırılması yapıldıktan sonra, oraya bir defterdar tayini ön görüldü. Tayin edilen ilk nâzır-ı emvâl 17 Kasım 1555 tarihli tayin emrile Ahmed Beydir²⁷. Habeş eyâletine defterdar tayini 1565 tarihinde vuku buldu. Bu tayin Özdemir Paşa'nın halefi zamanında olmuştur²⁸.

²⁵ " Habeş beğlerbeğisi Özdemür Paşa mektûb gönderüp yevmi 100 akça ile Habeş kazası sadaka olunan mevâlâna 'Abdulvehhab için, kemâl-i fazl ile âraste ve mezbâr 'ilm ile pîraste olup vilâyet-i mezbûrenün nizam ve intizam bulmasına mutavakkıf olup ve kendüsü dahi fakirü'l-hâl olmağın ol zamane değîn cihet-i ma'âşına kudreti olmayup her vechile muhîl-i inâyetdür vilâyet-i mezbûreye tâbi yevmi 30 akça yazar Sevâkin kazası kadılığına hükm olunup yevmi 130 akça ile sadaka ola deyü 'arz etmeğîn pâye-i serir-ı a'lâya 'arz olundu. Habeş kazasına zam olunup yevmi 130 akça ile verilmek buyuruldu, 15 Muharrem sene 963 " (KK, nu. 214, s. 24).

²⁶ MD, nu. VII, s. 550.

²⁷ " Özdemür Paşa mektûb gönderüp sâbıkâ Mohrûse-i Mısır'da Tüfengçiler ağası olup hâliyâ kendü ile vilâyet-i Habeş'in nâzır-ı emvâllîğine ta'yîn olunan Ahmed Beğ'in Habeş feth oluncuyadeğîn Masava'da olan sancakbâğlarına 'âdet-i kadîme üzere verilen otlak ve cirâge verülmesin 'arz edüp buyuruldu, 2 Muharrem sene 963" (KK, nu. 214, s. 13).

²⁸ KK, nu. 74, s. 563.

Özdemir Paşa emrindeki kuvvet, kroniklerde 3000 olarak kaydedilmiştir. Bu askerler Mısır'dan gönüllü şeklinde tayin edilmişlerdir. Bunlar müteferrika, tüfenkçi, azab, sipahi, gönüllü, çerâkise ve yeniçeri gibi zümrelere mensub idiler. Resmî vesikalarda bu guruplardan bir kısmının mikdarı bilinmektedir. Buna göre 1555 de Mısır'dan Habeş'e gönderilen tüfekçiler 150 nefer²⁹, çerâkise 150³⁰, gönüllü olarak gelenler ise 500 nefer idi³¹. Diğer guruplara ait askerlerin gerçek mikdarı şimdilik malûm değildir. Ancak her sınıfın 150 den aşağı asker göndermediği mülâhaza edilerek, geri kalanlarında hiç olmazsa 100'er mevcutlu bölükler halinde gönderildiğini tahmin etmek mübalağalı bir rakam olmasa gerektir. Yukarıdaki asker zümreleri arasında topçular da zikredilmelidir. Görmüş olduğumuz resmi vesikalarda onların mikdarı kayıtlı değil ise de onları da 50 kişi olarak hesaplayabiliriz. Bu suretle toptan 1450-1500 kişilik disiplinli bir kuvvet eder. Ancak bu mikdara sahildeki müslüman aşiretlerden alınan kuvvetler de eklenmelidir. Fakat bu sonuncuların mikdarı tahmin edilememektedir³². Her asker zümresi başında bir zümre ağası ve onun kethüdası mevcut idi³³. Habeş seferine katılan askerlere fazla para verilmekte idi. Bu, mesafe bakımından uzak olan Habeşistan üzerine yapılan seferi

²⁹ " Ağalık. Mısır'dan Habeş'e ta'yîn olunan 150 atlı tüfengçileri ağalığı silâhdarları onunca bölüğünde 13 akça 'ulâfesi olan 'Abdülkadir b. 'Abdullah'a 100 ile buyuruldu. 12 Şa'ban sene 962 " (KK, nu. 213, s. 210).

³⁰ " Ağalık-ı çerâkise, vilâyet-i mezbûra Mısır'dan ta'yîn olunan 150 nefer çerâkise ağalığı 13 akça 'ulâfesi olan silâhdarlardan Keyvan Huloânî'ye buyuruldu. 80 ile, 17 Şa'ban sene 962 " (KK, nu. 213, s. 209). Daha sonra bu zat Çerkesler ağalığında gösterdiği yararlıktan dolayı günde aldığı 13 akçe 20 akçeye çıkarılarak sipâhi oğlanları bölüğüne ilhak edildi (MD, nu. II, s. 163, hüküm nu. 1507: Gurre-i Zilhice 963).

³¹ Ağalık-ı gönüllüân-ı vilâyet-i Habeş, Mısır'dan ta'yîn olunan 500 nefer gönüllülerün ağalığı sipâhi oğlanlarından 20 akçe 'ulâfesi olan Hasan Çerkes'e buyuruldu. 120 akça ile buyuruldu. 11 Şa'ban sene 962 " (KK, nu. 213, s. 209).

³² Son zamanlarda yayınlanan spekülâtif bir eserde Özdemir Paşa'nın 30.000 kişi ile Habeşistan harekâtına başladığı kaydedilmektedir. 1527/28 yılında Mısır'da çeşitli asker zümrelerine mensup 6041 kişiye ulûfe ödenmekte idi (Ömer Lûtfi Barkan, *Hicri 933-934 (1527-1528) mâli yılına ait bütçe örneği, İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV (İst. 1953/54), s. 291-292).

³³ " Kethüdalık-ı tüfengçiyân-ı süvâri-i Habeş, Mısır gönüllülerinden 15 akça 'ulâfest olan Fâik Çerkes'e buyuruldu. 14 Şa'ban sene 962 " (KK, nu. 213, s. 211). Bk. not 29.

câzib kılmak içindir. Meselâ silâhdarlar zümresinden olup 13 akçe yevmiyesi olan Keyvan'a 80 akçe ile çerkesler ağalığı verilmişti³⁴. Sipahioğlanları zümresinden ve 22 akçe yevmiyeye mutasarrıf olan Mahmud'a Habeş yeniçerileri ağalığı 90 akçe ile verildi³⁵. Mısır'da onuncu silâhdar bölüğünden 13 akçe yevmiyesi olan Abdülkadir, 100 akçe ile atlı tüfekçiler ağalığına nâil oldu³⁶. Sipahi oğlanları ağalığı da Cafer'e 80 akça ile buyuruldu³⁷. Sipahi oğlanları zümresine mensup olup 20 akçe ulufesi olan Hasan Çerkes'e 120 akçe ile gönüllü ağalığı³⁸, 14 akça ulufesi olan Mehmed oğlu Mahmud'a 30 akçe ile gönüllü kethudalığı emredildi³⁹. Aynı şekilde azap ağalığı da Memi ağaya buyuruldu⁴⁰. Habeş eyâletinin kuvvetleri arasına Yemen'den de asker katıldığı anlaşılmaktadır. Meselâ Yemen eyâletinde tüfekçiler ağası olan Mehmed, Özdemir Paşa ile birlikte bulunmağa me'mur edilmiş ve bu hususta Yemen beylerbeyine de emir verilmişti⁴¹. Ancak Yemen'den gelen kuvvetlerin miktarı bilinmiyor. Bu şekilde diğer eyâletlerden de Habeş harekâtına iştirak etmek üzere bâzı askerler gelmiştir. Aclun alay beyi Hasan Bey de Özdemir Paşa ile bu hare-

³⁴ KK, nu. 213, s. 209; bk. not 30.

³⁵ "Ağalık-ı Yeniçeriyân-ı Habeş, sipâhi oğlanları ümerâsından 22 akça 'ulufesi olan Mahmud'a buyuruldu. Doksan akçe ile buyuruldu. 11 Şa'ban sene 962" (KK, nu. 213 s. 209).

³⁶ Bk. not 29.

³⁷ "Ağalık-ı vilâyet-i mezbûre, sipâhi oğlanları ümerâsından 120 akçe 'ulufesi olan Ca'fer Galâm'dan buyuruldu. 80 ile. 17 Şa'ban sene 962" (KK, nu. 213, s. 209).

³⁸ Bk. not 31.

³⁹ "Kethüdâlık-ı gönüllüyân-ı vilâyet-i Habeş, Mısır gönüllülerinden 14 akça 'ulufesi olan Mehmed oğlu Mahmud'a buyuruldu. San'a gönüllüleri kethüdâsı 30 akçe 'ulufesi vardır. Özdemür Paşa tezkiresi ile bildirmeğün 30 ile buyuruldu. 14 Şa'ban sene 962" (KK, nu. 213, s. 211).

⁴⁰ "zeamet benâm Memi Kethüdâ, mezkûre vilâyet-i Habeş'de azap ağalığı verilüp zeameti mohlâl olmağın Trabzon sarcağında zeametden ma'zûl Mustafa Beğ oğlu Mehmed'e tekmil oluna deyü ferman olundu. 19 Şa'ban sene 962" (KK, nu. 213, s. 212).

⁴¹ "Sabıka Yemen'de Tüfenkçiler ağası olan Karamanlu Mehmed, Özdemür Paşa ile Habeş'e bile gitmek emr olundu. Dahlak yakasına geçürsün [deyü] Yemen beğlerbeğisüne hükm-i şerîf buyuruldu. 15 Şa'ban sene 962" (KK, nu. 213, s. 212; Ayrıca bk. not 33). Yemen'de gönüllüler cemaatinden 17 akçe ile 'ulufesi olan Osman, ailesi ile beraber olup terakkî yolu ve Habeş Beylerbeyi'nin mektûbu ile Mısır gönüllülerine ilhak olunmuştu (KK, nu. 214, s. 12 : 2 Muharrem 963).

kâta katılanlardandır⁴². Buraya tâyin edilenlerden timâra mutasarrıf olanlara Mısır'da gönüllü gediği verilmekte idi. Bu şekilde 7 Temmuz 1555 de 20 kişiye timar yerine, beylerbeyi tayinile Mısır'da gönüllü gediği verildi⁴³.

Ancak bir husus ihmal edilemeyecek nitelikte idi. Bu askerlerin bir kısmı yeni ülkenin iklimine intibak edemeyecek kadar yaşlı ve alil idiler; bu gibi olanları geri göndermek icabetti⁴⁴. Girişilecek harekâta bu ülkenin yerlileri kılavuz gibi kullanıldı. Sevâkin'den Masavva'ya kadar Kızıl-deniz için kılavuza ihtiyaç duyulmamıştı. Fakat hristiyan Habeş krallığı topraklarında yapılacak askeri harekâta buna büyük bir ihtiyaç vardı. Zira araziyi tanımak kadar, Habeş krallığına tâbi olan kabileler ve o ülkenin iç durumu hakkında bilgi sahibi olmak gerekli idi. Bunun için ırkan yerli olan kılavuzlar kullanılmıştır⁴⁵.

D. Askeri harekât

Askeri harekât 1555 yılının son bahar ayında başladı. Bu mevsim, yazın çok sıcak olan bu ülkelerin iklimine zıd olan Akdeniz iklimine alışık askerlerden dolayı seçilmişti. Sevâkin'den hareket eden Özdemir Paşa, ilk hedef olarak Masavva⁴⁶ ve ona bağlı toprakların ele geçirilmesini gaye edinmişti. Bu liman habeş krallığının denizlerdeki limanları arasında en önemlisi idi; Zira müttefikleri Portekizliler ile bu liman vasıtası ile temas temin etmekte

⁴² KK, nu. 213, s. 228, 8 Ramazan 962.

⁴³ "Özdemür Paşa mühürlü tezkire gönderüp bundan evvel 20 nefer adamlarile emr-i şerîfimle timar yerine Mahrûse-i Mısır'da gönüllü gedüğü verilmesün kendüye biragup kethüdâsı ile evvel gidecekleri kendü ta'yîn edüp tezkire verdüğü kimesnelere tezkiresi mücebince tevcih edesin deyü buyuruldu. 15 Şa'ban sene 962 (KK, nu. 213, s. 213).

⁴⁴ MD, nu. II, 125, 128; Cazan sancağı beyi Şuca'nın seferden afvedilmesi hakkında: MD, II, s. 110, hüküm nu. 1127 : 5 Ramazan 963.

⁴⁵ "Özdemür Paşa'ya Habeş'e kulağuz'a olan Hattab'a mezbûran mektûbu mücebince Mısır'da düşenden gönüllü gedüğü buyuruldu, 5 Şevval sene 963 = 12 Ağustos 1556 (MD, II, s. 131, hüküm nu. 1313).

⁴⁶ Osmanlılar 1520 yıllarından itibaren Masavva limanı civarında görümeğe başlamışlardı. Burada bulunan Osmanlılar, ticaret ile meşgul olmakta idiler. Bir kısmının Habeşistan'a gelen Portekiz elçilik hey'etinin faaliyetini izlemek için gönderilmiş olabilecekleri tahmin edilebilir (Alvares, II, s. 418, 419, I, 54; Bu hususta bk. Cengiz Orhonlu, Aynı eser, s. 5-9).

idiler. Özdemir Paşa kuvvetlerinin bir kısmını gemiler vasıtası ile Masavva üzerine gönderirken diğer kısmı, kendi emri altında karadan o istikamete doğru ilerledi. Masavva ve civarı kısa zamanda ele geçirildi. Bunu takiben Habeş kırallığına tâbi diğer önemli bir liman olan Arkiko ele geçirildi ⁴⁷. Masavva limanını ⁴⁸ örten ve kontrol eden Dahlak ve ona tabi olan adalar esasen Osmanlı hâkimiyetinde idi. Yukarıda ifade edildiği gibi, evvelce bu adaların idaresi Yemen vâlilerinin uhdesinde iken, bu harekâtın başlangıcında Özdemir Paşa'nın tasarrufunu verilmişti. Daha evvelce yapılan bu idari tasarrufun ne kadar yerinde olduğu askeri harekât fiilen başladığı zaman anlaşılmıştır. Böylece, Özdemir Paşa kısa zamanda Habeş sahillerini Osmanlı idaresi altına almıştı. Evliya Çelebi ⁴⁹ bu hususta bazı bilgiler vermekte ise de, bir kısmının Özdemir Paşa'nın halefi olan oğlu Osman Paşa devrindeki faaliyetle ilgili olması da muhtemeldir. Zira olayların II. Selim devrinde olduğunu söylemektedir. Fakat Beylül (Beilul) kalesinin Özdemir Paşa tarafından zabtedildiğine inanmak için ciddi sebepler mevcuttur. Hint okyanusunun hemen ağzında olan Zeyla limanı, Evliya Çelebi'ye ⁵⁰ göre Özdemir Paşa tarafından fethedilmiştir; Vıkat kalesi Özdemir Paşa tarafından yıllarca muhasara edilmiş fakat alınamamış idi ⁵¹. Evliya Çelebi'nin o havalinin halk rivayet ve inancını aksettiren bu bilgilerden bir kısmının doğru olduğunda şüphe yoktur. Gerçek olan Özdemir Paşa'nın Habeş sahilini fiili Osmanlı idaresi altına aldığı oradaki kalelere kuvvetler yerleştiğidir. Bu suretle denizden bütün irtibatını kaybeden Habeş kırallığının iç taraflara uzanan topraklarına hücum etme sırası gelmişti. Habeşistan kralı olan Galawdewos (Claudius) Asnaf sagad (1540-1559) Osmanlıların gelişini ve sahillerdeki harekâtı büyük bir endişe ile karşıladı. Muhtemelen Portekizlilerden yardım talebinde

⁴⁷ AY, s. 57 b; J. Spencer Trimingham, *İslâm in Ethiopia*, Oxford University Press, 1952, s. 92.

⁴⁸ Masavva Habeşistan'ın en önemli ihraç limanı idi. Altın, köle ve çeşitli zirai mahsuller, belli başlı ihraç maddelerinden idi. Debaroa bölgesinde istihsal edilen her eins ve tabiattaki mahsül Masavva'ya nakledilir, oradan da Mekke, Zebîd, Cidde gibi yerlerde kullanılmak üzere nakledilirdi. Günde üç veya dört gemi (sambuk) diğer istikametlerden bu limana varırdı (Alvares, c. I, s. 54).

⁴⁹ *Seyahat-nâme*, c. X, 940,941, 942, 950, 951, 952.

⁵⁰ *Aynı eser*, c. X, s. 951-952.

⁵¹ Evliya Çelebi, *Aynı eser*, c. X, s. 957.

bulundu. Emrinde çok kalabalık kuvvetler olmasına rağmen, ordusu ortaçağ silâhları ile teçhiz edilmişti. Bu hükümdar Harar emirliği ile olan mücadelede Osmanlıların yaptıkları ateşli silâh yardımı vasıtası ile kalabalık ordusuna Gran Ahmed'in nasıl bir üstünlük temin ettiğini görmüştü ⁵². XVI. yüzyılda dünyanın en teşkilâtlı ve muntazam ordusuna sahip olan ve aynı zamanda ateşli silâh bakımından gayet iyi teçhiz edilmiş olan Osmanlı ordusunun küçük bir kısmı tarafından yapılan bu istilâ harekâtı hakkında Galawdewos (Claudius) un ciddi endişelerini haklı görmek icab eder. Zira istilâ harekâtının ikinci safhası Tigre eyâletine yöneltildi. Bu askeri harekât 1557 de başlamıştır. Osmanlı kaynakları bu safha hakkında fazla bilgi ihtiva etmemektedirler. Arşiv kayıtlarında buna ait değil tafsilât, bu vukuatın seyrine dair dahi vesika yoktur. Buna dair habeş kaynakları kronoloji bakımından değişik ve karışık hayli bilgi ihtiva etmektedirler. Bunlara göre harekât Galawdewos (Claudius) un 18 nci saltanat yılında yâni 1557 de başladı ⁵³. Habeş kırallığı kuvvetleri Özdemir'in küçük fakat müessir kuvvetleri karşısında daima mağlûp oldular. Özdemir Paşa'nın kuvvetleri Tigre ve kuzey toprakları içinde yayıldılar. Bir defasında yapılan askeri harekât diğerlerinden daha önemli tesir icra etti. Bu yer Debra-Damo ⁵⁴ olup Habeş krallığı ve halkı için kutsal bir yer mahiyetinde idi; harekât da buradaki kutsal manastırın tahrip edilmesi ile son buldu; manastırın kurucusu olan Lebna-Dengel (1508-1540) in mezarı da harap edilmişti. Özdemir Paşa'nın kumandanlarından birinin yönettiği bir kuvvette Buri yarımadasını işgal etti ⁵⁵. Burayı işgal etmeden evvel, Bahr-Nagaş ⁵⁶ (Deniz eyâletleri hâkimi) Yeşhak (İsaak = İshak) 'ı mağlûb etti. Bu zamanda güney-do-

⁵² Cengiz Orhonlu, *Aynı eser*, s. 18-22.

⁵³ Wallis Budge, *A History of Ethiopia, Nubia and Abyssinia*, London 1928, II, s. 347.

⁵⁴ Debra - Damo için bk. Richard Pankhurst, *An Introduction to the Economic History of Ethiopia*, London 1961, s. 133, 247.

⁵⁵ Wallis Budge, *Aynı eser*, c. II, s. 348.

⁵⁶ Tigre topraklarının en kuzey ucundaki toprakları teşkil eder (Ebu Bekir Behram Dimişki, *Tercüme-i Atlas-ı Kebîr*, Köprülü ktb. II, nu. 173, s. 93 a). Buraya tâyin kiral emrile olur. İdare ile mükellef olduğu topraklarda yarı müstakil bir şekilde hüküm sürerlerdi. Hükmettikleri yerlere Kızıl-deniz sahilleri ile beraber Mısır istikametinde olan bir kısım yerlerin de dahil olduğu anlaşılmaktadır (Fazla bilgi için bk. *Alvares*, c. I, s. 114-117).

ğu Habeşistan'da bulunan Galla kabilelerinin harekete geçtiği ve bir kısım ülkeyi işgal ettikleri haberi Galawdewos (Claudius)'u büsbütün kederlendirdi⁵⁷. Kendisi ordusu ile bunların üzerine giderken, Bahr-Nagaş Yeşhak'ı kuzey-doğudan ülkesini istilâya teşebbüs eden Türklerin karşısında bıraktı. Galawdewos 1554-1555 de bu kabileleri kontrol altına almaya muvaffak oldu. Harar'daki müslüman emâreti de, Galawdewos (Claudius)'u diğer taraftan çok müşkül durumda bırakmıştı. Bu emirliğin 1551-1552 denberi başında olan Nur, Gran Ahmed'in kız kardeşinin oğlu idi. Bu zat emirliği yeniden teşkilâtlandırdıktan sonra hücuma geçti. 1559 da Fatajar bölgesini istilâ etti. Bu mücadelelerin birinde Habeş kralı katledildi⁵⁸.

Adı ile anılan bir bölgenin merkezi olan Debarva (Debaroa) ve dolayları da tam bu sıralarda Türkler tarafından ele geçirildi. Özdemir Paşa iç ülkelere yapılacak askeri hareketin başlangıç noktası olarak burayı seçmişti. Burada müstahkem bir mevki inşa ettirdi. Bu müstahkem mevkiin etrafı bir duvar ile çevrili olduğu gibi büyük bir kuleye de sahip idi. Diğer yerlerden başarılı çarpışmalar sonucunda ele geçirilmiş olan ganimetler, burada muhafaza edilmeğe başlandı⁵⁹. Özdemir Paşa Debarva'da az miktarda asker bırakıyor, zaten adedi fazla olmıyan askerleri ile gerekli askeri harekâta bulunuyor idi. Bununla beraber yerli müttefiklere de sahip idi⁶⁰. Özdemir Paşa Debarva'da büyük bir câmi ve müteaddid mescidler inşa ettirmişti. O havalide olan bir çok hıristiyan veya pagan habeş, islâmiyeti kabul etmiştir. Özdemir Paşa büyük müşkilâtle alınmış olan yerlerin muhafazası için merkezden yardım istedi ise de bu istek karşılık görmedi.

⁵⁷ Wallis Budge, *Aynı eser*, c. II, s. 348; Galla kabileleri şimdiki Habeşistan'ın güneyindeki Abyata gölü civarında bulunmakta idiler. Gran Ahmed'in bertaraf edilmesinden sonra bu ülkenin siyasi hayatında önemli müdahaleleri olmuştur. Osmanlıların Habeşistan'ı kuzeydoğudan istilâya teşebbüs ettikleri zaman, harekete geçerek Fatagar ve Davaro arasındaki Bali bölgesini istilâ etmişlerdi (Trimingham, *Aynı eser*, s. 93).

⁵⁸ Trimingham, *Aynı eser*, s. 93.

⁵⁹ Wallis Budge, *Aynı eser*, göst. yer.

⁶⁰ Tigre'nin bir parçası olan Mazaga kabilelerinin müslüman bir reisi vardı. İsmi Gâ'evâ olan bu kimse bir kadın idi. Gâ'evâ, Habeş topraklarına mütemadi akınlar yapmakta idi. Bu bakımdan Özdemir Paşa'nın tabii bir müttefiki oldu (Wallis Budge, *Aynı eser*, göst. yer.; J. S. Trimingham, *Aynı eser*, s. 92).

Bu sırada diğer taraflarda emniyeti temin etmiş olan Habeş kralı elindeki sayısız kuvvetlerle memleketini istilâ etmek üzere bulunan Türklere karşı harekete geçti. İlk hedef olarak Özdemir Paşa'nın Habeş müttefikleri seçilmişti. Bunların içinde en önemlisi kuzey-batı Habeşistan'da müslüman olan müstakil Mezaga kabilelerinin başı bulunan Gâeva idi. Yeşhak (İshak) bu kadının üzerine yürüyüp onu yendi; Gâeva Özdemir Paşa'ya iltica ederek ondan yardım istedi. Habeş kaynaklarına göre hazinelerinin nerede olduğunu söylemek sureti ile onun hırsını kamçıladi. Özdemir Paşa, onu Debarva'da bırakarak çok sıcak ve arızalı bir arazi olan Beja (Beca) kabilelerinin bulunduğu yerlere yöneldi⁶¹. İklim ve arızalı arazi Osmanlı kuvvetleri için mağlup etmeğe çalıştıkları kuvvetlerden daha müessir bir düşmandı. Günlerce süren bu seferde güneş çarpması bir çok askerin hastalanmasına sebep oldu. Bu arada ilerlemiş bir yaşta bulunan Özdemir Paşa da hastalanmıştı. Yürüyemeyecek ve ata binemeyecek bir durumda olduğundan sedye ile taşınmağa başlandı. Yapılması düşünülen hareketten vazgeçilerek geri dönülmek zarureti hasıl oldu. İşte bu geçirdiği hastalık sonucunda, Özdemir Paşa 1560 tarihinde Debarva'da vefat etti⁶². Cesedi hemen orada defnedildi. Daha sonra Habeş eyaleti beylerbeyiliğinde babasına halef olan Osman Paşa, babasının nâşını Masavva'ya nakledip orada inşa ettirmiş olduğu türbeye defnettirdi⁶³.

Vefatından evvel İstanbul'a giden haberciler, yapılmış olan son askeri hareketi Habeşistan'ın fethi diye bildirmişler ve bu da o şekilde *Zübdetü't-tevârih*'de kaydedilmiştir⁶⁴. Yukarıda verilmiş olan izahattan da anlaşılacağı gibi, gerçekte bu günkü Eritre ülkesi ile Habeşistan'ın kuzey-batı bölgesi ele geçirilmiş ve ay-

⁶¹ Wallis Budge, *Aynı eser*, c. II, s. 348-349; J. S. Trimingham, *Aynı eser*, s. 92.

⁶² Kutbeddin Mekki *Berka'l-Yemâni fi fethi'l-Osmani*, Es'ad Efendi ktb., nu. 2078, yp. 52 a; bu eseri türkçeye çeviren Âli adlı yazar, eserin aslından ayrı olarak Bundiye şehri civarında vefat ettiğini kaydetmektedir (yp. 58 b); Kâtip Çelebi (*Cihannâma*, İstanbul 1145, s. 550), Kutbeddin Mekki'nin verdiği bilgiyi tekrarlamaktadır.

⁶³ AY, s. 58 b; Kâtip Çelebi, *Aynı eser*, s. 550; Evliya Çelebi'ye göre Masavva'da olan taşdan bir tarz-ı kadim üzere yapılmış olan câmi Özdemir Paşa'nın hayır eseridir (*Aynı eser*, X, 943).

⁶⁴ Seyyid Lokman, *Aynı eser*, yp. 76 a.

rica bazı yerli kabileler de Osmanlı hakimiyetini tanımışlardı. Fiili olarak hareket başladıktan sonra Habeşistan'ın ne kadar geniş ve arızalı ve aynı zamanda karışık bir yer olduğu anlaşılıyordu. Osmanlı askerleri burada iklim kadar, kalabalık topluluklar karşısında mikdar bakımından az olmanın sıkıntısını çekmiştir. Bütün bu zorluklara rağmen askerleri üzerinde fevkalâde nüfuza sahip olan Özdemir Paşa, o sırada Habeş kiralığının iç siyasetindeki ayrılıklardan istifade ederek az zamanda yukarıda belirtilmiş olan yerleri ele geçirmeye muvaffak olmuştu. Ancak bu hareketten umulan iktisadî faydanın henüz hasıl olmadığını da belirtmek icab eder. Bu fayda bu topraklarda bol olduğu bilinen altının ele geçirilmesi idi.

Özdemir Paşa'nın vefatı küçük Osmanlı ordusu arasında bir panik havası uyandırdı. Bütün ordu ve Osmanlılara tâbi müttefikler olarak yerliler, Tigre ve diğer bölgelerden sahile doğru çekilmeye başladılar. Bu çekilmede kendilerini idare edecek Özdemir Paşa'nın kaybedilmesinin uyandırdığı panik kadar artık iç işlerinde bütünlük kazanmış, idaresindeki Habeş ordusunun baskısını da belirtmek icab eder. Habeş ordusu Özdemir Paşa'nın bir müstahkem şehir haline getirdiği Debarva'yı ele geçirerek yapılmış olan bütün inşaatı tahrip etti. Osmanlı kuvvetleri Masavva, Arkiko gibi sahil şehirlerinde tutunmaya çalıştılar⁶⁶. Sahildeki dağınık kuvvetleri yeniden toplayıp yeni kuvvetlerle takviye edecek ve kaybedilmiş olanı geri alacak kimse Özdemir Paşa'nın Habeş beylerbeyliğinde halefi olan Osman Paşa idi.

OSMANLILARIN HABEŞİSTAN SİYASETİ

